

KAREL ČAPEK, FERDINAND PEROUTKA
I PRIJATELJI

ZAŠTO NISAM KOMUNISTA

Anketa iz 1924–1925.

Prevod sa češkog i beleške
Aleksandar Ilić

ODYSSEUS

Naslov originala

PROČ NEJSEM KOMUNISTOU

Tydeník *Přítomnost* (nedeljník *Sadašnjica*), Praha
1924–1925.

Karel Čapek

František Langer

Ladislav Procházka

Fráňa Šrámek

Josef Kopta

Josef Čapek

Jan Herben

Jaroslav Kallab

Jaroslav Kříženecký

Richard Weiner

Ferdinand Peroutka

Izvor

Přítomnost, 1924–1925.

Copyright © Aleksandar Ilić

Copyright © Odysseus, Beograd, 2019.

Edicija:

KAVEZ I SLAVUJ

Knjiga br. 1

ZAŠTO NISAM KOMUNISTA

Zahvalnost

Zahvaljujemo porodici Aleksandra Ilića, koja je ustupila prava za prevod i omogućila izdavanje ove knjige.

Karel Čapek

Karel Čapek (1890–1938), češki pripovedač, dramski pisac, prevodilac, publicista, novinar. Doktorirao na Karlovom univerzitetu na temi *Objektivna metoda u estetici s obzirom na likovnu umetnost*. Studirao je i u Berlinu, boravio u Parizu. Prevodio modernu francusku liriku, posebno je njegov prevod Gijoma Apolinera presudno uticao na modernu češku poeziju. Tek se posthumno (1946) pokazalo da je Čapek i značajan pesnik, jer mu je tada objavljena zbirka *Uzbuđeni plesovi*. U drami je često pisao anti-utopije, kao i mnogi liberalno nastrojeni evropski intelektualci (Vels, Šo, Zamjatin, Kafka, kasnije Orvel). Vrstan romanopisac. Kod nas je često preveden – to važi za pripovetke, drame, esejistiku. Potvrdio se kao prijatelj i saradnik prvog predsednika ČSR Tomaša Masarika. Bio je organizator redovnih sastanaka predsednika države sa najistaknutijim češkim intelektualcima. Sastanci su održavani petkom u vrtu ili salonu Čapekove kuće.

KAREL ČAPEK

Zašto nisam komunista

Na pitanje naznačeno u naslovu odgovoriće u narednim brojevima Příkladnosti (Sadašnjice) nekolicina pisaca i umetnika. Stvar je počela tako što je među nekoliko nekomunista došao komunista i svi su počeli nekako da mu se pravdaju zbog toga što nisu komunisti. A zatim su rekli da će najbolje biti ako to svako za sebe napiše.

Ovo pitanje je iskrslalo iz čista mira među nekolicinom ljudi sklonih pre svemu drugome nego da se bave politikom. Izvesno je da niko od prisutnih ne bi postavio pitanje „Zašto nisam član agrarne stranke“ ili „Zašto nisam nacionalni demokrata“. Ne biti član agrarne stranke, to još ne znači nekakvo određeno stanovište ili životno uverenje; ali ne biti komunista znači biti nekomunista; ne biti komunista nije puko poricanje, nego određeni kredito.

Za mene lično ovo pitanje znači olakšanje; jer meni je bilo i te kako potrebno ne toliko da polemishem s komunizmom, koliko da se sam pred sobom

branim zbog toga što nisam komunista i zbog čega to ne mogu da budem. Bilo bi mi lakše kada bih bio. Živeo bih u veri da najodlučnije doprinosim popravljanju sveta; verovao bih da sam na strani siromašnih, a protiv bogatih, na strani gladnih protiv vreća para; znao bih kako o čemu da mislim, šta da mrzim, šta da zanemarujem. Umesto toga, ja sam kao bos u trnju: goloruk, nezaštićen bilo kakvom doktrinom, osećajući svu svoju nemoć da pomognem svetu i ne znajući često kako da se odbranim pred svojom savešću. Ako je moje srce na strani siromašnih, kako to da ipak nisam komunista?

Zato što je moje srce na strani siromašnih.

Video sam bedu tako bolnu i neizrecivu da mi je zagorčala život. Gde god sam bio, bežao bih od palata i muzeja da vidim život siromašnih, u ponižavajućoj ulozi bespomoćnog posmatrača. Nije dovoljno gledati i saosećati; trebalo bi da živim njihovim životom, ali ja se bojim smrti. Ove vašljive neljudske bede nema na štitu nijedne stranke; u one strašne brloge, u kojima nema ni eksera za vešanje, niti prljave korpe za prostiranje, komunizam više sa oprezne daljine: za to je kriv društveni poredak; za dve godine, za dvadeset godina, zavijoriće se zastava revolucije, a onda...

Kako? Za dve godine? Za dvadeset godina? Zar možete tako ravnodušno dozvoliti da se tako živi još dva zimska meseca, još dve nedelje, još dva dana? Buržoazija koja ovde ne ume ili neće da pomogne meni je strana; ali jednako mi je stran i komunizam koji umesto pomoći nudi zastavu revolucije. Prvo

načelo komunizma je *vladati*, a nikako *spasavati*; njegova velika parola je moć, nikako pomoć. Siromaštvo, glad, nezaposlenost nisu za komunizam nepodnošljiv bol i sramota, već rezervoar tamnih sila što kipi masom gneva i otpora. „Tome je kriv društveni poredak.“ Ne, za to smo krivi svi, bez obzira na to da li nad ljudskom bedom stojimo s rukama u džepovima ili sa zastavom revolucije u ruci.

Siromašni ljudi nisu klasa, već upravo oni deklasirani, odbačeni i neorganizovani; oni nikada neće biti na stepenicama koje vode ka prestolu, bez obzira na to ko na njemu sedi. Gladni ne žele da vladaju, nego da jedu; sa gledišta bede svejedno je ko vlada; važno je samo to kako se mi kao ljudi osećamo. Beda nije institucija ili klasa, nego nesreća; i dok se osvrćem za pozivom da se pruži neposredna pomoć ljudima, suočavam se umesto toga s hladnom doktrinom klase vlasti. Ne mogu da budem komunista, zato što moral komunizma nije moral pomoći. Zato što propoveda odstranjivanje društvenog poretka, a nikako odstranjivanje društvenog zla, što jeste beda. Zato što – ako uopšte želi da pomogne siromašnima – čini to uz uslovljavanje: najpre moramo da vladamo, a zatim će – možda – doći red i na vas. Nažalost, ni ovo uslovljeno spasenje nije napismeno zajamčeno.

Siromašni ljudi nisu masa. Hiljadu radnika može pomoći jednom radniku u njegovoj egzistencijalnoj borbi; ali hiljadu siromaha ne mogu pomoći jednom siromahu ni za komad hleba. Siromašan, gladan, bespomoćan čovek je apsolutno usamljen. Njegov

život je istorija za sebe, nespojiva s drugima; to je individualni slučaj, jer je to nesreća i kada liči na druge slučajeve kao jaje jajetu. Prevrnite društvo bilo čime naopačke; siromašni će opet pasti na dno, a najpre će biti da će im se pridružiti novi.

Nisam ni za trunčicu aristokrata, ali ne verujem u vrednost masa. Uostalom, valjda niko ozbiljno i ne tvrdi da će mase vladati, one su samo materijalno sredstvo za postizanje određenih ciljeva; one su prosto politički materijal u mnogo grubljem i bezobzirnijem smislu nego partijsko članstvo drugih boja. Potrebno je ugurati čoveka u nekakav kalup, da bi postao masovni materijal; treba mu dati uniformu od određenog sukna ili od određenih ideja; nažalost, uniforma od ideja se obično posle odsluženog roka ne može svući. Počeo bih da duboko poštujem komunizam kada bi prišao radniku i pošteno mu rekao: „Tražim od tebe nešto, ali ti ništa ne obećavam; tražim da kod mene budeš komad, jedinica, materijal, onako kao što si komad i materijal u fabrici; ima da slušaš i da čutiš, kao što slušaš i čutiš u fabrici. Zato ćeš jednom, kada se sve promeni, ostati to što jesi; biće ti gore ili bolje, što ti ne mogu zajamčiti; poredak u svetu neće prema tebi biti ni štedriji, niti ljubazniji, ali biće pravedniji.“ Mislim da bi se većina radnika veoma zamislila nad takvom ponudom; ali bi ona ipak bila potpuno poštena i, ko zna da li iz visoko moralnih razloga ne bi bila prihvatljivija od svih dosadašnjih ponuda.

Hraniti siromašnog čoveka obećanjima – to znači potkradati siromaha. Možda će lakše živeti ako mu

slikaju debele guske na vrbi; ali, praktično je i danas, kao i pre sto godina, bolji vrabac u ruci nego golub na krovu vladine palate, i bolja je vatra u peći nego crveni petao na krovovima palata, kojih, uostalom, kod nas ima mnogo manje nego što bi to poverovao čovek kojem umesto sopstvenih očiju nameću klasnu svest; jer, mi smo po životnom standardu – osim retkih izuzetaka – uglavnom skroman narod, što se po pravilu zaboravlja da konstatuje. Uobičajeno se kaže da siromašan čovek nema šta da rizikuje; naprotiv, bilo šta da se desi, siromah rizikuje najviše, jer ako nešto izgubi, gubi poslednju koru hleba; a sa siromahovom korom hleba ne prave se eksperimenti. Nijedna revolucija se neće odigrati na leđima malog broja ljudi, već na leđima najvećeg broja; bilo da je reč o ratu ili o valutnoj krizi, ili o bilo čemu drugome, siromah je onaj koji najpre i najteže strada; prosto, nema granica i dna bede. Najtruliji na svetu nije krov bogataša, nego krov siromaha; prodrmajte svetom, pa idite i pogledajte koga je to zatrpalo.

Šta, dakle, činiti? Što se mene tiče, ne može me previše utešiti reč „razvoj“; mislim da je beda jedina stvar na svetu koja se ne razvija, nego samo haotično raste. Ali nije moguće odlagati pitanje siromaštva za nekakav budući poredak: ako uopšte ikada treba da im se pomogne, to treba početi već danas. Naravno, pitanje je da li današnji svet ima za to dovoljno moralnih sredstava; komunizam kaže da ih on uopšte nema; eto, upravo to poricanje jeste ono u čemu se razilazimo. Doduše, ne želim da tvrdim da ima dovoljno savršeno pravednih u ovoj

socijalnoj Sodomi; ali u svakom od nas sedomskih postoji komadić pravednosti i ja verujem da bismo se posle dužeg truda i mnogo mahanja rukama mogli dogovoriti o sasvim pristojnoj pravednosti. Komunistam, međutim, veli da se ne možemo dogovoriti; očigledno sumnja uopšte u ljudsku vrednost većine ljudi, ali će o toj stvari tek biti reči. Današnje društvo se nije srušilo kada je sprovelo kakvu-takvu zaštitu nezaposlenih, ostarelih i bolesnih; ne govorim da je to dovoljno, ali važno je za siromašne i za mene da je barem toliko moglo biti učinjeno danas, odmah, na licu mesta, bez nervoznog čekanja na slavni trenutak u kojem će se zavijoriti zastava revolucije.

Verovanje da je pitanje siromašnih zadatak današnjeg, a ne tek budućeg poretka, to svakako znači – ne biti komunista. Verovati da je preći komad hleba i vatra u peći danas nego revolucija za dvadeset godina, to znači imati veoma nekomunistički temperament.

Najneobičnija i najneljudskija je u komunizmu njegova naročita sumornost. Što gore, to bolje; ako biciklista obori gluvu baku, to je dokaz truleži današnjeg poretka; ako radnik gurne prst u točkiće mašine, njegov jadni prst neće smrviti točkići, nego građani, i to još sa krvožednim uživanjem. Srca svih ljudi koji iz ovih ili onih ličnih razloga nisu komunisti, zverska su i gnusna kao čir; nema nijedne dobre mrvice u celom današnjem poretku; što jeste, rđavo je.

U jednoj baladi veli Jirži Volker: „Najdublje u tvom srcu, Siromahu, vidim mržnju.“ To je strašna

reč, ali naročito je to što je i sasvim netačna. Na dnu siromahovog srca pre je čudesna i prekrasna veselost. Radnik kraj mašine će se i te kako radije šaliti nego fabrikant ili direktor fabrike; zidari na građevini zbijaju više šala nego graditelj ili vlasnik kuće, i ako neko peva u domaćinstvu, to je svakako pre služavka koja riba pod nego njena gospođa. Takozvani proleter je po prirodi sklon takoreći radošnom i detinjastom shvatanju života; komunistički pesimizam i mrgodna mržnja u njega se pumpaju veštački, i to još kroz prljave cevi. Ovaj import očajničke sumornosti naziva se „revolucionarno vaspitanje masa“ ili „jačanje klasne svesti“. Siromahu koji ima toliko malo uzimaju još i primitivno radovanje životu; to je prva rata otplate za budući bolji svet.

Klima komunizma je negostoljubiva i neljudska; nema srednje temperature između ledene buržoazije i revolucionarne vatre; ne postoji ništa čemu bi se proleter smeo sa uživanjem i bez uznemiravanja predati. Na svetu nema ručka ili večere; ili je to buđava korica siromaha ili ždranje gospode. Nema više ljubavi, nego samo perversije bogataša ili proleterskog razmnožavanja. Buržuj udiše sopstvenu trulež, a radnik tuberkulozu; vazduh je time nekako iščezao. Ne znam da li se novinari i pisci dodvoravaju ovoj besmislenoj slici sveta, ili svesno lažu; znam samo to da naivan i neiskusn čovek, kakav je većinom proleter, živi u jezivo iskrivljenom svetu, koji mu odista ne vredi ni za šta osim da bude iz korena iščupan. Ali budući da je takav svet samo izmišljen, bilo bi odista vreme

da se iz korena iščupa ova sumorna fikcija, možda i nekakvim revolucionarnim činom; u tom slučaju spadam među oduševljene pristalice te stvari. Nema sumnje da u našoj dolini suza ima previše neizrecive nesreće, prekomernog stradanja, relativno malo blagostanja i najmanje radosti; što se mene tiče, ne mislim da je moj običaj da nekako naročito ružičasto prikazujem svet, ali kad god se sapletem o neljudsku negaciju i tragičnost komunizma, hteo bih da u ogorčenom protestu vičem kako to nije istina i da sve to ipak tako ne izgleda. Upoznao sam veoma malo ljudi koji ne bi zaslužili da zbog nekog dobrog dela ne dobiju makar i mrvicu spasenja; veoma je malo onih na koje bi makar malo razborit i blagonaklon Gospod mogao da sipa samo vatru i sumpor. U svetu ima mnogo više ograničenosti nego istinske rđavosti; ima u njemu ipak više simpatija i poverenja, ljubaznosti i dobre volje, da bi se mogao prelomiti štap nad ljudskim svetom. Ne verujem u savršenstvo današnjeg niti budućeg čoveka; svet neće postati raj ni putem dobra, niti revolucijom, pa ni istrebljenjem ljudskog plemena. Ali kada bismo mogli da na neki način saberemo sve ono dobro što se na kraju krajeva nalazi u svakom od nas grešnih ljudskih stvorenja, verujem da bi se na tome ipak mogao izgraditi svet mnogo pristojniji nego što je ovaj dosadašnji. Možda ćete reći da je to glupa filantropija; da, ja spadam među one idiote koji vole čoveka, zato što je čovek.

Veoma je lako, recimo, reći da je šuma crna, ali nijedno stablo u šumi nije crno, nego je crveno i

zeleno, jer su to obični bor ili smreka. Veoma je lako reći da je društvo rđavo; ali potražite načelno rđave ljude. Pokušajte da sudite svetu bez brutalnih generalizacija; za časak vam neće ostati ni mrvica od vaših načela. Pretpostavka komunizma je veštačko ili namerno nepoznavanje sveta. Ako neko kaže da mrzi Nemce, rado bih mu rekao da ode da živi među njima; posle mesec dana upitao bih ga da li mrzi svoju nemačku stanodavku, da li ga obuzima želja da prereže grkljan germanskom prodavcu rotkvica ili da udavi tevtonsku bakicu koja mu prodaje šibice. Jedan od najnemoralnijih darova ljudskog duha jeste dar generalizacije; umesto da skuplja iskustva, on želi da ih naprosto nadomesti. U komunističkim novinama nećete pročitati o svetu ništa drugo nego da je skroz mizeran; za čoveka kojem ograničenost ne predstavlja vrhunac saznanja, to je ipak malo.

Mržnja, neznanje, suštinsko nepoverenje, to je psihički svet komunizma; lekarska dijagnoza bi rekla da je to patološki negativizam. Ako čovek postane masa, možda će biti lakše podložan ovoj zarazi; ali u privatnom životu to ništa ne vredi. Stanite za časak kraj prosjaka na uglu ulice: zapazite ko će od prolaznika najpre ispovrteti iz džepa onaj novčić; u sedam od deset slučajeva to su ljudi koji su i sami na ivici siromaštva; ostala tri slučaja su žene. Iz ove činjenice komunista bi verovatno zaključio da buržuj ima tvrdo srce; ja, međutim, iz toga zaključujem nešto mnogo lepše, naime, da proleter uglavnom ima meko srce i da je suštinski sklon ljubaznosti, ljubavi i požrtvovanju. Komunizam sa

svojom klasnom mržnjom i besnilom hoće da od takvog čoveka napravi hulju; siromašan čovek ne zaslužuje takvo poniženje.

Današnjem svetu nije potrebna mržnja, nego dobra volja, susretljivost, slaganje i saradnja; potrebna mu je pristojnija moralna klima; mislim da bi se s malo obične ljubavi i srdačnosti još mogla praviti čuda. Branim današnji svet ne zato što bi to bio svet bogatih, već zato što je to istovremeno svet siromašnih, a zatim onih srednjih, onih čvrstih između  ravnjeva kapitala i klasnog proletarijata, koji danas kako-tako održavaju i spasavaju najveći deo ljudskih vrednosti. Ne poznajem u celini onih deset hiljada bogatih i otuda ne mogu da im sudim; ali ocenjivao sam klasu koja se naziva buržoazijom tako da su mi zamerali prljavi pesimizam. To kažem zato što otuda imam veće pravo da u određenoj meri zastupam one za čije nedostatke i krivice svakako nisam slep. Proletarijat ovu klasu ne može da zameni, ali može da u nju uđe. Ne postoji proleterska kultura, uprkos svim programskim obmanama; ne postoji danas u celini ni etnografska kultura, niti aristokratska ili religiozna kultura; šta ostaje od kulturnih vrednosti leži na upornom, konzervativnom, a pri tome i snažno individualizovanom buržoaskom sloju. Kada bi se proletarijat pozvao na svoj deo učešća u ovoj tradiciji, kada bi rekao: Dobro, preuzeću današnji svet i brinuću o njemu sa svim vrednostima koje u njemu postoje, možda bismo se o takvoj probi mogli i dogovoriti; ali ako komunizam polazi od toga što najpre jednim potezom odbacuje kao nepotreban šund sve

što naziva buržoaskom kulturom, onda zbogom; u tom času makar iole odgovoran čovek počinje da prebrojava sve što bi na taj način bilo uništeno.

Već sam istakao da istinsko siromaštvo nije institucija, nego nesreća. Možete prevrnuti sve poretke, ali nećete sprečiti da čoveka ne zadesi nesreća, da se ne razboli, da ne trpi od gladi i zime, da mu nije potrebna ruka pomoći. Radite šta god hoćete, ali nesreća nameće čoveku moralni, a nipošto socijalni zadatak. Tvrd je govor komunizma: ne govori o vrednostima saosećanja, susretljivosti, pomoći i ljudske solidarnosti, već samouvereno veli da nije sentimentalni. Ali upravo je to za mene najgore, to što nije sentimentalni, jer ja jesam sentimentalni, kao bilo koja služavka, kao svaki glupak, kao svaki pristojan čovek; samo hulja i demagog nisu sentimentalni. Bez sentimentalnih razloga nećeš dati bližnjem ni čašu vode; razumski razlozi te neće navesti ni na to da čoveku koji se okliznuo pomogneš da stane na noge.

Zatim je tu i pitanje nasilja. Nisam stara gospođica da se krstim kad čujem reč „nasilje“; priznajem da bih ponekad sa zadovoljstvom nalupao čoveka koji izgovara rđave razloge ili laže; ali to, nažalost, ne ide, jer ili sam ja slabiji od njega, ili je on suviše slab da bi se mogao braniti. Kao što vidite, nisam baš hrabar; ali kada bi građani počeli da najavljuju da će pobiti siromahe, svakako bih se pokupio i trčao da pomognem siromašnim ljudima. Pristojan

čovjek ne može da bude na strani onog koji preti; i borba podrazumeva *fair-play*, te agitator koji više da proletarijat treba naoružati, a da se jednako strasno ne zalaže i za obavezno naoružavanje građana, od piljara do direktora banaka, razara ljudsko društvo – nipošto nasiljem, nego gaženjem prirodnog i jednostavnog poštenja.

Nazivaju me „relativistom“ zbog naročite i očigledno prilično teške intelektualne krivice – što se trudim da razumem sve; zabadam nos u sve nauke i sve književnosti, sve do crnačkih bajki, i otkrivam s mističnom radošću da se uz malo strpljenja i jednostavnosti možemo kako-tako sporazumeti sa svim ljudima, bez obzira na boju kože ili na veru. Tu očigledno postoji nekakva zajednička ljudska logika i zaliha zajedničkih ljudskih vrednosti kao što su ljubav, humor, apetit, optimizam i mnoge druge stvari bez kojih se ne može živeti. I tu me ponekad hvata jeza zbog toga što se ne mogu razumeti s komunizmom. Shvatam njegove ideale, ali ne mogu da shvatim njegov metod. Ponekad mi se čini da govori stranim jezikom i kao da njegovo mišljenje podleže drugačijim zakonima. Ako jedan narod veruje da ljudi treba da se međusobno podnose, a drugi da treba da se međusobno pojedu, to je, doduše, veoma živopisna razlika, ali nipošto apsolutno načelna; ali ako komunizam veruje da pucati u čoveka s leđa nije zločin, onda se tu pojavljuje nešto što ne mogu da razumem, makar da mi to kažu i na mom rođenom češkom jeziku; obuzima

me strašan utisak haosa i istinski strah da se tako nikada nećemo dogovoriti.

Verujem i danas da postoji nekoliko moralnih i razumskih stvari po kojima čovek prepoznaje čoveka. Metoda komunizma je široko zasnovani pokušaj međunarodnog nerazumevanja; to je pokušaj da se ljudski svet razbije na komade koji ne pripadaju jedan drugome i nemaju jedan drugome šta da kažu. Šta je dobro na jednoj strani, ne može i ne sme da bude dobro na drugoj; kao da i ovde i tamo ljudi nisu fiziološki i moralno isti. Pošaljite protiv mene najortodoksnijeg komunistu, ako me odmah ne ubije na mestu, nadam se da ću se s njime složiti, lično, u mnogim stvarima, ako se, naravno, ne tiču komunizma. Ali komunizam se načelno neće složiti sa onim drugim ni u onome što se ne tiče komunizma; razgovarajte s njim o funkciji slezine, a on će reći da je to građanska nauka; isto tako postoje građanska poezija, građanski romantizam, građanski humanizam i tako dalje. Snaga uverenja kakvu ćete naći kod komunista u svakoj sitnici takoreći je nadljudska: ne zato što bi to uverenje bilo tako uzvišeno, nego što ih ono ne može zasititi. Ili to možda i nije snaga uverenja, nego ritualni propis, ili, na kraju krajeva, zanat.

Ali ono čega mi je naročito žao jesu upravo proleter i koji se na taj način neposredno odvajaju od ostalog obrazovanog sveta, a da im to nije nadoknađeno nečim drugim osim divnim horizontima lepota revolucije. Komunizam zatvara kordon između proletera i sveta; i to ste vi, komunisti – intelektualci,

koji stojite sa drečavo obojenim štitovima između proletera i svega onoga što je pripremljeno za njih kao sudbina za novodošle. Ali još ima mesta za golubicu mira, ako ne među vama, onda iznad vaših glava, ili neposredno odozgo.

Lakše mi je kada sam rekao makar i ovo nekoliko reči, iako to nije sve; osećam se kao da sam se ispovedio. Ne pripadam nikakvoj gomili i moj spor sa komunizmom nije spor načela, nego lične savesti. A kada bih mogao da se sporim sa savešću, a nipošto sa načelima, verujem da bi bilo moguće da se barem razumemo, a već to bilo bi mnogo.

4. 12. 1924.